

Հայերէն այբուբենին համար պէտք էր հնարել R, R եւ V գրերը: Քանի որ մէկ այբուբենի մէջ ալ կրկին R չկար, ուստի Մեսրոպ մտածեց մէկ r առնել յունարէնէ, միւսը առնել ուրիշ այբուբենէ մը, այն է ասորիէն կամ իրանեանէն: Ասորի և կամ էսթրանկէլա և փոքր նշանախեց մ'էր, որ կէտով միայն կը զանազանուէր և կամ յ ք գրէն, ուստի աւելի լաւ համարեցաւ Մեսրոպ իրանեան Ղ ձեւը: Բայց V գրին համար ալ պէտք էր դիմել այս երկու այբուբեններէն մէկուն, որովհետեւ յունարէնի մէջ V գրին ալ կը պակսէր: Ասորի օ եւ էսթրանկէլա օ (V) գրերը նոյնպէս փոքրիկ տառեր էին եւ հայերէնի մէջ ձեւով պիտի շփոթուէին Ո գրին հետ. ուստի նորէն պէտք էր դիմել իրանեաններուն: Բայց, իրանեաններուն մէջ ալ, ինչպէս գիտենք, r եւ v միեւնոյն տառաձեւն ունէին: Այլ եւս ուրիշ ելք չէր մնար Մեսրոպին, բայց եթէ այս երկու գրերուն մէջ մտցնել փոքրիկ ձեւափոխութիւն մը եւ այսպէսով հնարել հայերէն Ռ եւ Ղ գրերը:

Ռ գիրը շինելու համար Մեսրոպ Սասանեան գրին ձախ սիւնը երկարեց մինչեւ վար (գեղազարական ձեւ մը՝ որ կը նշմարենք նաեւ Թ, Խ եւ Ղ գրերուն մէջ), իսկ պոչը բարձրացուց վեր: Իսկ Ղ շինելու համար՝ պոչը տեղը պահելով, բայց ձախ սիւնը մէջտեղը բերաւ: Այսպէս՝ Ղ = Ռ — Վ:

Բոլոր այս մեր ըսածները կ'անդրադառնան նաեւ վրացերէնի մէջ, ուր ունինք յ ք եւ Ղ-Վ գրերը: Այս երկուքը միեւնոյն հիմնական կաղապարն ունին, եւ կը ծագին նոյնպէս սասանեան Ղ ձեւէն. երկուքին մէջ ալ միջին երկար սիւնը եւ աջակողմեան թեւը ճիշտ միեւնոյն են. միայն ձախակողմեան թեւը մէկուն մէջ վերն է, միւսին մէջ վարն է:

Տաղաւարեան եւ Մարքուարդ մեր գիրը կը մեկնեն այլանմանութեան օրէնքով, իբր Բ գրին կրկնութեամբը ձեւացած (Բ): Ասիկա կրնար հաւանական ըլլալ, որովհետեւ նախ ձեւի կողմէ հակառակութիւն չկայ, երկրորդ որ Ռ գիրը իրօք շատ անգամներ դուռած է կրկին Բ-ին փոխարէն: Բայց մեր կարծիքով Սասանեան ձեւը աւելի պատշաճ է, որուն իբր ապացոյց կը ծառայէ նաեւ վրացին:

Ս.

Յարութիւնեան կը հանէ փիւնիկ Ս եւ արամական Ս (ս) ձեւերէն, որոնք նման չեն մերին: Տաղաւարեան կը գնէ փիւնիկ Ս գրէն,

որ Լ հնչուին ունենալով՝ չի յարմարիր հոս: Տարբեր են նաեւ ասորին եւ միւս սեմական ձեւերը: Համեմատութեան համար կը մնան իրանեան եւ յոյն ձեւերը:

Մարքուարդ մեր գիրը կը հանէ հին սասանեան արձանագրութեանց հո ձեւէն, զոր իբր թէ Մեսրոպ գլխավայր շրջած է՝ Ո գրէն զանազանելու համար: Մեր գրին շատ աւելի նման է առաջին սասանեան, պահլաւական եւ զանգիկ ք ձեւը, որուն հետ համեմատած են արգէն Kopp, Միւլլէր եւ Փառնակ:

Gardthausen, Մէնէվիշեան եւ Սարգիսեան մեր գիրը կը հանեն յունարէն Σ-էն: Թէեւ այս ձեւը մեր գրէն շատ տարբեր է, բայց հնագոյն ձեւերը շատ աւելի նման են, ինչպէս կը տեսնուի ցուցակին մէջ: Սարգիսեան կը յիշէ երկու ձեւ. առաջինն է C ձեւը, զոր մէկ քովի վրայ պառկեցնելով կը շինէ հայերէն Ս: Ասիկա անյարմար կը կարծեմ: Աւելի լաւ է Սարգիսեանի երկրորդ ձեւը, որ մեր ցուցակին ալ երկրորդ ձեւն է եւ հայերէն ա-ի նման բան մ'է: Ասոր երկու ծայրի ոլորքները կրճատելով՝ կը ձեւանայ հայերէն Ս:

Gardthausen եւ Մէնէվիշեան կը հանեն յն. C ձեւէն, որ պարզ կիսալուսին մ'է եւ որմէ ձեւացած են նաեւ լատինական C եւ ռուսական С գրերը: Հայերէնի մէջ, կ'ըսէ Gardthausen, գրին համաչափ ձեւ մը տալու համար՝ աւելցուած է երկրորդ գիծը եւ այսպէսով յառաջ եկած է Ս: Վրացերէն Ս-ի մէջ այս յաւելուածական ճիւղը կիսով չափ միայն բարձրացած է:

Բացի Gardthausen-ի եւ Սարգիսեանի յիշած ձեւերէն, հայերէնի յարմար կու գայ նաեւ յունարէնի երրորդ ձեւը (ξ), որ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ ծուռ դիւքով դուռած Ս:

Այսպէսով մեր գիրը կը տատանի երկու մեկնութեանց մէջ (իրանեան ք կամ յունական Σ) եւ վճռի կը սպասէ: Այս վճիռը տալու համար նպաստաւոր ըլլայ թերեւս վրացի Ս գիրը, որ իր ձեւով աւելի մօտիկ ըլլալով յունարէն C-ին, քան թէ սասանեան ք-ին, կրնայ յունական ծագումը ապացուցանել:

Միւլլէր վրացի Ս գիրը կը հանէր նախ արամական Է ձեւէն (որ թէ ձեւով եւ թէ հնչումով [z] տարբեր է), իսկ յետոյ սասանեան ք ձեւէն:

Վ.

Յարութիւնեան եւ Տաղաւարեան կը հանեն փիւնիկեան Վ (վ) գրէն: Լակարտ խաչատուր

մեր Թ. գրին: Արդէն Մարքուարդ ալ քիչ մը վերը այս գիրը համարած էր մեր Թ.-ին մայրը, հետեւաբար Տ-ի քով յիշելն աւելորդ էր:

Վրացերէն P ր ծագած է նմանապէս սասանեանէն. ասոր համար Թերեւս իբր օրինակ ծառայած ըլլայ ցուցակին առաջին ձեւը, որուն տակը, ուղիղ գիծ մը աւելցուած է. այս գիծը մեր Տ-ին ձախակողմ Թերեւոյ պոչին կը համապատասխանէ:

Միւլէր վրացերէն գիրը կը համեմատէր արամական P (է) ձեւին հետ:

Բ.

Այս գիրը Kopp հին պրս., իսկ Փառնակ պՏԼ. Դ գրէն կը հանեն. բայց այսպիսի տառ մը գոյութիւն չունի: Թերեւս կ'ուզեն ըսել պՏԼ. եւ զնդ. 1 ր գիրը, որ գրեթէ ուղիղ գիծ մ'է՝ ձախակողմ դարձած եւ Թեւէն զուրկ: Յարու-թիւնեան կը հանէ փիւնիկեան P ձեւէն, Տաղաւարեան փիւնիկ $A \triangleright \text{P}$ ձեւերէն: Gardt-hausen չի յիշեր այս գիրը: Ուղիղ մեկնու-թիւնը կու տայ Մէնէվիշեան, որ կը համեմատէ յն. P գրին հետ: Այս գրին գոց բերանը հայե-րէնի մէջ բացուած է՝ մեր գեղադրութեան օրէնքներուն համաձայն. հմտ. $B = \text{P}$, $\Phi = \text{P}$, $O = \text{P}$: Մէնէվիշեան իր ցուցակին մէջ կը յիշէ նաեւ յունական P -ի բերանաբաց ձեւ մը: Սարգիսեան ալ յունարէնի կողմնակից է. բայց ասոր հետ կը զնէ նաեւ պրս. (իմա արաբ.) P ր, որմէ շրջուած կը կարծէ մեր գիրը: Մարքուարդ յու-նական P -ին հակառակ է, չեմ գիտեր ինչո՞ւ, եւ հայ գիրը կը հանէ պՏԼ. 1 ր կամ հին ասորական 1 ր ձեւէն, որ սակայն ձեւափոխուած կը զնէ յն. P գրին օրինակով: Եթէ յն. P իբր օրինակ պիտի ծառայէր, ալ ինչ պէտք կար պահլաւին կամ ասորիին:

Մեր գրին յն. P -էն, ծագելու հանգա-մանքները տես նաեւ Թ. գրին մէջ:

Ց.

Kopp կը հանէ եթովպական C գրէն. Յարութիւնեան փիւնիկ C , արամական C , պալ-միրական C եւ եթովպական C գրերէն, որոնք նոր հնչմամբ միայն մեր C -ին կը հասնին, իսկ Մեսրոբեան դարուն կը համապատասխանէին մեր Ծ գրին (տես այս գիրը): Այս պատճառով համեմատութիւնը անյաջող է Թէ ձեւի եւ Թէ հնչումի կողմէ: Սարգիսեան եւ Տաղաւարեան կը հանեն ասոր. C գրէն, որուն համար նոյն հնչա-

կան դժուարութիւնը կայ: Այսպէս է նաեւ Մարքուարդ:

Ըստ իս Ս. Մեսրոբ այս գիրը կազմած է այլանմանութեան օրէնքով՝ մեր Ծ գրէն: Այս գրին հիմնական մասն էր տակի կլորակը, զոր երկու անգամ իրարու վրայ դրած է, ինչպէս ըրած էր Յ գրին համար: Վրացերէնը կազմուած է դարձեալ նոյն կլորակէն, բայց միայն մէկ անգամ դրուած (ինչպէս C գրին մէջ) եւ քովէն Թեւ մը ստացած:

Ըստ ուս հեղինակներու, հայերէն բո-լորգիր C -էն ձեւացած է ուսերէն C գիրը, որուն մէջ յապաւուած է մեր գրին տակի պոչը (հմտ. $\text{C} = \text{C}$):

Դ.

Յարութիւնեան կը հանէ հայերէն D գրէն: Տաղաւարեան (էջ 33) կը զնէ հայ. D գրէն, ըսելով Թէ - «Թէ հնչմամբ եւ Թէ ձեւով առաջնոյն կէսն է»: Միւլէր, Լակարտ, Gardt-hausen, Մէնէվիշեան, Մալխասեան եւ Մարքուարդ յաջող կերպով կը հանեն յն. D գրէն, որ հայ տառագրութեամբ միշտ - է: Երկու-քին կատարեալ նմանութիւնը տեսնելու համար պէտք է աչքի առջեւ ունենալ հին յունական D ձեւը, որ մերինէն ոչ մէկ բանով կը տարբերի: Սարգիսեան ալ կը զնէ յունարէն D -էն, բայց այնպիսի ձեւէ մը՝ որ բնաւ նման չէ հայուն՝ իր ձախ դարձած եւ հակադիր դիրքով: Այս ձեւը սակայն կու տայ ճիշտ վրացերէն D -:

Ու հնչման համար Ս. Մեսրոբ հետեւած է ուղղակի յունարէնին, ասոր համեմատ գրե-լով - = յն. D , վրաց. D : Աւելի յետոյ վրացիք իմաստուն գտնուած են այս երկու տա-ռերը միախառնելով ստեղծել D գիրը, որուն նմանը մեր մէջ դժբախտաբար տեղի ունե-ցած չէ:

Միւլէր՝ որ նախապէս Ի գրին համար յու-նական ծագում կ'ընդունէր, 1893-ին (նամակ Տաղաւարեանին, Ծագումն հայ տառից, էջ 19) կը յարի փիւնիկեան ծագման. իբր Թէ Ի կազմուած է փիւնիկ O (կոկորդական 'այն հնչումը) գրէն եւ նախապէս ունեցած է Ե, - հնչում-ները: Տարի մը յետոյ՝ ասկէ ալ հրաժարած՝ կ'անցնի զանգկերէնի եւ կ'ենթադրէ՝ որ, ինչ-պէս բոլոր հայ ձայնաւորները, նոյնպէս եւ Ի նուած է զնդ. 3 - (երկար) ձայնաւորէն: Իրմէ գիտեան, որ կ'ըսէ Թէ Ս. Մեսրոբ հայ գիրը

յն. Ի-էն հնարած ժամանակ՝ աչքի առջեւ ունեցած է նաեւ զնդ. յիշեալ գիրը:

Փ.

Բոլոր քննիչներն ալ կը հանեն յունական Փ գրէն. միայն Տաղաւարեանն է որ նոյն գիրը կը դնէ յն. փ քրէն. սակայն կ'երեւայ որ ասիկա տպագրական սխալ մ'է: Յն. Փ հայերէնի անցած ժամանակ՝ նախապէս տուած է Փ ձեւը, առանց փոփոխութեան. բայց յետոյ հայ գեղագրութեան սովորական օրէնքով՝ երկու կողմի կ'որ թեւերուն բերանը բացուած է, մէկը վերի կողմէն, միւսը վարի կողմէն, որով յառաջացած է փ ձեւը: Վրացերէնի մէջ (Փ) այս բացումը տեղի ունեցած չէ, ինչպէս է նաեւ Չ = Օ = Ո: Միայն թէ վրացերէնի մէջ գրին նեցուկը վերէն կրճատուած է, մինչդեռ հայերէնի մէջ ամբողջ է:

Յոյն գրին արտասանութիւնը (իբր ֆ) բնաւ դժուարութիւն չի յարուցաներ, որովհետեւ Ս. Մեսրոբի ժամանակ հայերը (ինչպէս հիմայ Ղարաբաղցիք) անընդունակ ըլլալով ֆ ձայնը արտասանել, օտար ազգերու ֆ ձայնը է կը լսէին: Ասոր համար է որ բոլոր օտարազգի ֆ-երը տառադարձուած են է գրով:

Իրանեան լեզուներն ալ ունին ֆ, որ զենդի այբուբենին մէջ ծ ձեւն ունի, իսկ պահլաւական գրութեան մէջ առանձին ձեւ մը չունենալով՝ կը գործածուի Յ ա: Այս երկուքը, ինչպէս նաեւ բոլոր միւս այբուբեններու համապատասխան գրերը, մեր ձեւէն հեռու կը մնան:

Ք.

Կ գրին վրայ խօսելու ժամանակ ցոյց տուինք արդէն թէ որոնք են մեր ք գրին համապատասխան օտար գրերը: Ըստ այսմ՝ կը սխալին Յարութիւնեան, Տաղաւարեան եւ Միւլէր, երբ առաջինները այս գիրը կը հանեն փիւնիկ-արամական Ք գրէն, իսկ վերջինը սեմական Ք գրէն: Այս գրերը կը համապատասխանեն մեր Կ-ին եւ գործ չունին հոս: Միւս բոլոր քննիչները (Լաւարտ, Մէնէվիշեան, Սարգիսեան, Փառնակ, Մարքուարդ) ք գրը կը դնեն յն. X ձեւէն: Մինչեւ անգամ Միւլէր նախապէս այս կարծիքն ունէր (1864), որ յետոյ փոխելով՝ դրաւ սեմական Ք-էն, սակայն ընդունելով հանդերձ որ կրած է յն. X ձեւին այցելութիւնը, գերծ որ կրած է յն. X ձեւին այցելութիւնը:

Յունարէն գրին նախնական ձեւը. այս գիրը քիչ կը տեսնուի մեր ցուցակին մէջ. այս գիրը քիչ

մը աւելի ուղիղ կանգնեցնելով կ'ունենանք հայ ձեւը: Սարգիսեան կը դնէ ցուցակին երրորդ ձեւէն: Ամէն պարագայի մէջ շատ ուղիղ է Մարքուարդի այն նկատողութիւնը, որով դիտել կու տայ թէ յունարէնի ծուռ գծերը հայերէնի մէջ ուղիղ գիրքով դրուած են. հմմտ. յն. Կ = Ի կամ Ի: Այսպէս եղած է նաեւ ք:

Ք-ի այս շատ պարզ մեկնութեան քով աւելորդ կը գտնեմ Gardthausen-ի այն մեկնութիւնը, որով ք-ի ծագումը տառախաղ մը կը կարծէ եւ կը դնէ յունարէն ք ձեւէն, որ քրիստոսի բազմաթիւ համառօտագրութիւններէն մէկն է յունարէնի մէջ: Մեր բարեպաշտ հայերը թոյլ չէին տար իրենց այսպիսի սրբազան անուններու հետ խաղեր ընել:

Վրացերէն փ կը բռնէ յունարէնի եւ հայերէնի մէջտեղը. կը պակսի միայն գլխին կորութիւնը՝ որ յունարէնի մէջ ալ արդէն փոքր բան մ'ըլլալով՝ յետոյ ջնջուեցաւ (հմմտ. X):

19. Ամփոփելով մինչեւ հիմայ ըսուածները, կը տեսնենք որ հայերէն 36 գրերու ծագումը կը ներկայացնէ հետեւեալ պատկերը.

Ա = յն. A կամ Իրան. ա.	Ղ = յն. A.
Բ = յն. B.	Ճ = սաս. Ձ.
Գ = յն. Γ.	Մ = յն. M.
Դ = յն. Δ.	Յ = պճԼ. յ.
Ե = յն. E.	Ն = յն. N կամ սաս. Ն.
Զ = յն. Z.	Շ = պճԼ. շ.
Ը = յն. H.	Ո = յն. O.
Թ = հայ. է.	Չ = հայ. Չ կամ սաս. Շ (Չ).
Խ = յն. Θ.	Պ = յն. Π.
Ծ = պճԼ. ծ.	Ղ = զնդ. զ.
Ծ = յն. I.	Ռ = սաս. Ղ.
Լ = հայ. Ղ կամ սաս. Լ.	Ս = յն. Σ կամ Իրան. ս.
Խ = պճԼ. ք կամ սաս. ք.	Վ = սաս. Ղ.
Ծ = սաս. չ.	Տ = սաս. Տ.
Կ = յն. K կամ սաս. Կ.	Ր = յն. P.
Զ = պճԼ. չ.	Յ = հայ. Ծ.
Չ = հայ. Ծ կամ սաս. չ.	Ի = յն. Ի.
	Փ = յն. Փ.
	Ք = յն. X.

Ըստ այսմ հայերէն գրերը մեծագոյն մասամբ կը ծագին յունարէնէ, քանի մը հատը իրանեանէն, փոքր բան մը ասորական (ծ, Խ? Կ? Ճ?), քանի մը հատ ալ հայերէնի մէջ ձեւացած են այլանմանութեան օրէնքով (է, Ղ? Ճ? Չ? ց):

տաճաւոր շինած ըլլալով՝ մի առ մի կը յիշէ մեր բոլոր գրերը անուն անուն: (Տես Կ. Շնորհալույ Բանք չափաւ, Վենետ. ՌԽՀԹ, էջ 313 — 349): Այս անունները բոլորովին նոյն ըլլալով արդի անուններուն հետ, աւելորդ կը կարծեմ մի առ մի յիշել հոս: (Տարբեր են միայն քի եւ -իւն:)

Վերոյիշեալ վկայութեանց մէջ յիշուած են մեր բարուբննի բոլոր գրերուն անունները, թեթեւ համեմատութիւն մը կը ցուցնէ որ այս անունները բոլորովին նոյն են ներկային հետ: Փոքրիկ տարբերութիւններ կը ներկայացնեն միայն ւ, է, Ն տառերը: Ը գիրը այսօր կը կոչուի ըի, քիչ մը հին սերունդը կը կոչէր եի. վերի օրինակներուն մէջ կը գտնենք ըի եւ ըի՛ն ձեւերը: Ի տառը այսօր ինն անուն ունի, հիններուն մէջ կը գործածուի ին, ինչպէս ունի նաեւ Շնորհալին: Ն տառը այսօր կը կոչուի նո, վերի օրինակներուն մէջ ունի նոյ ձեւը: Միւսները անփոփոխ կը մնան եւ անտարակուսելի է որ Ս, Մեարդբի հնարած անուններն են:

24. քննելու համար թէ ինչ ծագում
ունին մեր 36 գրերու անուանները, պէտք է նախ
տեսնել մեր շրջակայ ազգերու այբուբենի ա-
նունները:

Ահաւասիկ ասոնց համեմատական տախ-
տակը.

հայ. վրաց. սեմական. յուն. եթովպ. իսպան. արաբ.

Ա	այբ	ան	աւէֆ,	աւֆա	աւֆ	աւֆա	աւֆ
Բ	բեն	բան	բէթ	բէտա	բէտ	—	բէ
Գ	գիմ	գան	գիմէլ	գամմա	գէմէլ	գամմա	(չիւմ)
Դ	դա	դան	դաւէթ	դելտա	դենտ	դաւդա, դաւ, դէյ	դաւ
Ե	էչ	են	—	էփսիլոն	—	էյ	—
Ջ	դա	զեն	զայն	զէտա	զայ	զիդա	զէ
Է	է	—	—	էտա	—	—	—
Ը	ըթ	—	—	—	—	—	—
Թ	թոյ	թան	թաւ	թէտա	թաւէ	թիդա	թէ
Ժ	ժէ	ժան	—	—	—	—	—
Ի	ինի	ին	իոդ	իոտա	իաման	իաւդա	էէ
Լ	լիւն	—	—	—	—	—	—
Խ	խէ	խան	խէթ	—	խառւտ	խի, խէի	չա, իւք
Պ	ժա	ժիլ	ժադէ, ժադէք	—	ժադէ	—	ժադ
Պ	կեն	կան	կոֆ	կապպա	կաֆ	կաբբա	կաֆ
Ղ	չո	չան,	չէ	—	չոյ	չիդա, չօրի	չէ

1 Հաստարակէս գործածական են Դա, Դայ, Նա,
Նայ գրութիւնները:

հայ. վրաց. սեմական. յուն. եթովպ. իսպանի արաբ.

2	Հ	Հիւ	—	—	Հասկսկս	—	Հաս
Ղ	ղատ	լաս	լամէդ	լամիդա	լավէ	լաւդա	լամ
Ճ	ճէ	ճար	—	—	—	—	—
Մ	մնն	ման	մէմ	միւ	մայ	մի	միմ
Յ	յի	հիե	—	—	—	—	—
Ն	նու	նար	նուն	նիւ	նասնաս	նի	նուն
Շ	շա	շին	շին	—	շառւտ	շէյ	շին
Ո	ո	օն	—	օ	—	օ	—
2	շա	շին	—	—	—	—	—
Պ	պէ	պար	—	պի	պայտ,	պի	—
					պա		
Զ	ջէ	ջան	—	—	—	ջանջա	ջիմ
Ռ	ռա	ռե	ռէշ	ռօ	ռէսա	ռօ	ռէ
Ս	սէ	սան	սամէք,	սիդմա	սատ	սիւքմա,	սին
			սէմքատ			սիմա, սօ	
Վ	վեւ	վին	վաւ	—	վաւ	վիդա	վաւ
Տ	տիւն	տար	տէթ	տաւ	տայտ	—	տը
Բ	բէ	—	—	—	—	—	—
Յ	ցո	ցան	—	—	—	—	—
Է	հիւն	ւե	—	իւփսի-	—	ու	—
				լօն			
Փ	փիւր	փար	փե	ֆի	էֆ	փի, ֆէի	փէ
Ք	քէ	քան	քաֆ	խի	քաֆ	—	քէֆ
—	—	ղան	—	—	—	—	—
—	—	ղար	—	—	—	—	ղար
—	—	խար	—	—	—	—	—
—	—	հոն	—	—	—	—	—

Դժբախտաբար մեզի ծանօթ չէ իրանեան
գրերուն անուները. բայց ինչպէս որ այս գրե-
րուն ծագումը սեմական է, նոյնպէս ըլլալու էր
նաեւ անոնց անուանակոչութիւնը:

[illegible]

Այս ընդհանուր օրէնքէն հեռացած չի
կրնար ըլլալ նաեւ հայերէնը:
Հայերէնը:

Հայերէն գրերու անունները կը բաժնուին
Տետեւալ Տինգ խմբերուն.

ունին (ալֆա, բետա, գամա, դելտա, էմփտա են)։
շատ տարբեր չեն նաեւ սեմական անունները
(Տմնա, Եֆֆ, Գէֆֆ, Դաֆֆ, Էմֆֆ, Զաֆֆ, Կաֆֆ)։
Ս. Մեսրոպ ասոնք բոլոր փոխած է. գամա, Գէֆֆ
չինած է Գէֆ. Էմֆֆ, Էմֆֆ չինած է Էմֆ են։

Յոյն եւ ասորի այբուբեններէն դուրս կայ
նաեւ իրանեան այբուբենի ազդեցութիւնը. բայց
այս այբուբենին անուանակոչութիւնը անծանօթ
ըլլալով մեզի, անկարելի է որոշել ազդեցու-
թեան չափը։ Շատ կարելի է որ այն փոփոխու-
թիւնները՝ որ մենք վերագրեցինք Ս. Մեսրոբին՝
հայերէն գրերու անուանակոչութեան մէջ,
գտնուէին նոյն իսկ իրանեան այբուբենին մէջ,
որմէ ուղղակի օգտուած պիտի ըլլար Ս. Մեսրոբը։

Հ. ԱՃԱՌԻԱՆ

ԱԾԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԱԶԳԻ

ԵՒ ՅԱՏԿԱՊԵՍ ԿԱՐՆՈՅ

ՏԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ԳԵՐԾ. ՊԵՐՏԵՐԱԳՐԵՐՈՒ ՀԱՄԵՐԱՏ

(Շարանախօսք)

§ 16. Անվերջ խաղեր ու խաղատարի հրա-
մաններ — հակառակ Ամերիկեան եւ միջամտութեանց։
— Կիլիկեան տարագրութեան սկիզբը մանրամոտ-
նելէն ետքը՝ կը մնար տանել «Արեւելեան» նա-
հանգաց (կարնոյ եւն) տարագրութեան սկզբնաւո-
րութիւնը։ Թողլով այս կէտը յաջորդին, շարու-
նակեանք Թուրքերու այն խաբեայ հնաքները,
որովք է դերեւ կը հանէին ամէն միջամտութիւն
ի նպատակայոց, նաեւ կաթողիկոսայ եւ բողոքա-
կան փոքր հասարակութեանց։

Վերջնոց մասին կը միջամտէր նաեւ Ամերիկա,
որ բազմաթիւ ու նշանաւոր հաստատութիւններ
ու շահեր ունէր։ Սակայն արդիւնքն է վերջոյ նոյն
կը մնար։ Այսպէս Ատանայի տարագրութեան
սկիզբը ատեն, «(Թուրք) Կառավարութեան վրայ
ճնշում բանեցուց Ամերիկեան Դեսպանին, որ
կրցածն ըրաւ Ատանա, Տարսուս ու Մերսին տարա-
գրութեան փրկելու համար»։ որով «այն առաջին
(աքսորեալ) ընտանիքները՝ ի բաց առեալ քանի
իրենց տներն երեք շաբաթուան մէջ» (Տմն. § 15)։
Բայց անմիջապէս կը կցուի թէ «Ա՛յն կարճ պե-
տէսին» եւն (Բրայս, Թ. 129, էջ 506—507 եւն)։
— Վերը յիշուած «AF» քաղաքի տարագրու-

թիւնը կը սկսէր Յունիս Յին։ Տեղւոյն ամերիկեան
հաստատութեան Օրիորդ «F», գերմանուհի մը,
յաջողած էր գոնէ հրաման ստանալ հեռագրելու
«առ Պր. N. եւ առ Դեսպանը»։ Բայց «յետոյ»
դէպքայն «ը երբէք իրենց պէտք չէին հասնի-
նալ»։ «Գերմանուհի»։ Տեղեկագրողը հեռագրած էր Վա-
լին որ գոնէ դպրոցի աղջիկները կարենայ պահել
տարագրութեան աղատ, «բայց դատարանը դա-
նաւ, ըստ «Վերա-Սիւն»։ Միւս կողմանէ «Երեւան»
բողոքական — ինքն-զինեալ շահաւոր ընտանիք-
ներէն «առաջին կարգի» եւն — ճշգրիտ հա-
կառակ Ամերիկեան միջամտութեան։ Յունիս 10ին
կը տարագրուէին 150 ընտանիք, եւ այսպէս կը
շարունակուէր։ Հոկտ. 1ին կը մնային «միայն սա-
կաւաթիւ այրեր ու իրենց ընտանիքները եւ 250
այրիներ ու զինուորաց ընտանիքներ» եւն։ Նոյն
միջոցին կը տարագրուէին «ամբողջ Շար գիւղն եւ
Ուրմուշ հայ բնակչութիւնը» եւն։ Կը թողուէր
շատ ընդարձակ տեղեկագրի միւս մանրամոտու-
թիւնը (Բրայս, Թ. 126, էջ 492—499)։ Այն
նոյնպէս շատ ընդարձակ տեղեկագիրը «AC» քա-
ղաքէ, ի միջի այլոց՝ որոշ կը շեշտէ թէ բողոքա-
կանաց համար իբր թէ բացառութեան հրաման
ըլլալէն ետքն ալ դիմաճի «տարագրութեան անոնք»։
«Յունիս 30 կամ 31ին, կ'ըսէ, ACէ տարագրուե-
ցան առաջին աքսորականք։ Նախ աքսորուեցան
«Գրիգորեան» ամէնէն հարուստ ընտանիքներն,
եւ յետոյ՝ ամէնէն հարուստ բողոքականք։ Ճիշդ
երբ բողոքականք ծամբայ կ'ընէին, լեցինք թէ
անոնք պէտք չունին մեկնելու. բայց անոնք «չ-
էր» զէպ ի Համա եւ ուրիշ տեղեր, «առաջ
ճամբան վրայ երկու քաղաքներ»՝ զորոնք ուրիշներն
ունեցած էին։ Կարծեմք թէ այն դիմաճի եղած է։
... Բողոքականաց առաջին կարաւանին մեկնելէն
անմիջապէս ետքը Դր. E. հեռագիրներ ստացաւ
Միացեալ Նահանգաց Դեսպանէն, Հալէպի հիւ-
պատուէն եւ Կ. Պոլսոյ Պր. Nէ, որոնք կ'ըսէին
թէ Բողոքականաց «տարագրութեան» պէտք
չէնայ։ Դր. E. այս հեռագիրները տարաւ միւթե-
պիսի հրահանգներ չէ առած։ Երբ վարժարանին
(«College») բացման ատենն եկաւ, Թուրք պաշ-
տօնեայն արտօնած էր բանալ վարժարանը, բայց
երկու քաղաքի «Դոքտորներ» (Professors) եւ
«առաջին կարգի» հրաման ստացան Պէրի-
լուսակութեան մէջ կը յիշուին նաեւ Ուսման
դէպքերը, «Կարմուշ» («Garmoush») գիւղի
տարագրութեան։ Տեղեկագիրն դէպ ի Հալէպ
կարաւանները։ Ի Կոտմո («Kotmo») ուր լսած էր
թէ 37.000 տարագրելոց բանակեալ մը կայ, ինքը
20.000 տարագրելու հոգի, ի Հալէպ
400 անձ, «Լեցինք թէ կարաւան մը երբ խա-
լիս հասած է միայն 213 հոգի»։ Ասոնք Հալէպի ծա-
րի վայր։ Եփրատ թափուող գետերէն անցնելու
ատեն ջրաայդ խեղդամահ կ'ընէին, եւ գիւղերը